

νείδηση του λαού μας και ενισχύονται από τους κόλπους όχι μόνο της Δεξιάς, αλλά και του ΠΑΣΟΚ. Ο ΣΥΝ πρέπει να πρωτοστατήσει σε μίαν επανάσταση στο επίπεδο της λαϊκής κουλτούρας, όπου εθνικισμός και πατριωτισμός μπερδεύονται, η παλικαριά συγχέεται με την παλικαρσύνη, ο λαϊκός ΛΟΓΟΣ με την λαϊκίστικη φλυαρία και όπου στο όνομα των εθνικών, απωθούνται έξω από το οπτικό πεδίο τα πραγματικά προβλήματα της κοινωνίας, και κρύβεται η αλήθεια για τη διάλυση του κράτους, των υπηρεσιών του και της ελάχιστης συνοχής που είναι αναγκαία για να σταθούμε στα πόδια μας.

Και βέβαια, υπάρχει ένα πρόβλημα ασφάλειας και άμυνας. Αυτό όμως δεν υπηρετείται με την όποια αύξηση των στρατιωτικών δαπανών, αλλά με μια δραστήρια πολιτική ανασυγκρότηση και εκσυγχρονισμού της Ελλάδας και φυσικά των ενόπλων δυνάμεων. Και με την αναζήτηση μιας νέας θέσης της Ελλάδας στη διεθνή κοινωνία, ώστε να μην είμαστε απελπιστικά μόνοι όπως διαπίστωσε ένας από τους κύριους υπεύθυνους αυτής της απομόνωσης, ο τ. πρωθυπουργός και αρχηγός του ΠΑΣΟΚ, κ. Α. Παπανδρέου, βγαίνοντας από το Συμβούλιο Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις Κάννες τον περασμένο Σεπτέμβριο του 1995.

ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΝΕΑ (;) ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

του **Μιχάλη Παπαγιαννάκη**

Όταν η ελληνική κυβέρνηση έδωσε το πράσινο φως, στις 6 Μαρτίου 1995, για να προχωρήσει στην εφαρμογή της η Συνθήκη Τελωνειακής Ένωσης της Τουρκίας με την Ε.Ε., φάνηκε ότι θα μπορούσε να αρχίσει σε νέες βάσεις η συζήτηση για την ελληνική πολιτική απέναντι στην Τουρκία. «Ιστορικό σφάλμα» ή «ιστορική ευκαιρία» η νέου τύπου απόφαση; Η πρώτη εκτίμηση τοποθετείται, χωρίς περαιτέρω προβληματισμό, στη συνέχεια της πολιτικής που ακολουθήθηκε τα τελευταία χρόνια, η δεύτερη δεν

είναι τοποθέτηση αλλά ευχή και επισήμανση: η άρση του βέτο μπορεί να είναι αφετηρία για επαναπροδιορισμό της εθνικής πολιτικής, ιδίως των μέσων της. Αλλά και της προοπτικής εντός της οποίας εγγράφεται, με την έννοια της αναγωγής των προβλημάτων που έως τώρα θεωρούσαμε και ήσαν ελληνιστικά σε (επίσης) ευρωπαϊκά, με ό,τι αυτό μπορούσε να συνεπάγεται, και μπορούσε να συνεπάγεται πολλά και θετικά για όλους τους εμπλεκόμενους σε αυτά.

Την εκτίμηση αυτή υποστήριξα και υποστηρίζω, παρά το γεγονός ότι ήταν σχεδόν εμφανές ότι η απόφαση της άρσης του βέτο ήταν μάλλον αποτέλεσμα συγκυριακών συντελεστών: απομονωμένη λόγω «μακεδονικού» η χώρα δύσκολα μπορούσε να αντέξει την πίεση των εν Ε.Ε. εταίρων για αναβάθμιση των σχέσεων με την Τουρκία, και είναι γνωστό πια ότι την ελληνική στάση προδιέγραφε η σχετική υπόσχεση-δέσμευση της προηγούμενης κυβέρνησης έναντι της καθυστέρησης της αναγνώρισης από τους εταίρους μας της FYROM. Η διάδοχος κυβέρνηση, εξίσου αν όχι και περισσότερο δέσμια της «σκοπιανοποίησης» της εξωτερικής μας πολιτικής, «υλοποίησε» την συναλλαγή και πέτυχε και κάτι παραπάνω, αρκετά ουσιαστικό και ενδιαφέρον, εννοώ την δέσμευση να αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε. έξι μήνες μετά την λήξη της Διακυβερνητικής Διάσκεψης για την αναθεώρηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (του Μάαστριχτ).

Η απόφαση δηλαδή, για την άρση του βέτο στην Τελωνειακή Ένωση δεν ήταν καρπός ανάλυσης και σχεδιασμού σχετικά με τις ελληνοτουρκικές σχέσεις στις νέες μεταψυχοπολεμικές συνθήκες, αλλά αποτέλεσμα καραμπόλας στην κίνηση άλλων ζητημάτων στην ίδια λεωφόρο. Η ελπίδα ωστόσο ήταν ότι η νέα αυτή συγκυρία και ο νέος χειρισμός από την μεριά της ελληνικής κυβέρνησης θα συνοδεύονταν και από μια πιο σύγχρονη ανάλυση της ίδιας της λεωφόρου, η οποία στο κάτω κάτω δεν είναι πλήρως χαραγμένη και δεδομένης κατεύθυνσης: ο ποιητής εξάλλου προειδοποιεί ότι «...τον δρόμο τον φτιάχνεις περπατώντας».

Εκείνο που περιπλέκει τα πράγματα είναι βέβαια ότι οι οδοιπόροι είναι περισσότεροι του ενός, και αναγκαστικά ο καθένας τους σφειλνει να γνωρίζει τον βηματισμό των άλλων, τουλάχιστον...

Αφήνοντας τώρα τις ποιητικές εικόνες και τις μεταφορές κατά μέρος, η μετέπειτα πολιτική εξέλιξη διέψευσε καταρχήν αυτήν την εκτίμηση. Μετά την άρση του βέτο στην Τελωνειακή Ένωση, η ελληνική κυβέρνηση δεν πήρε καμιά περαιτέρω πρωτοβουλία ώστε να κεφαλοποιήσει τα όποια κέρδη μπορούσε να αποκομίσει από την «παραχώρησή» της στα καταρχήν εμπορικά (αυτό είναι το κύριο περιεχόμενο της Τελωνειακής Ένωσης) συμφέροντα των εταίρων της, τα οποία ως σημειωθεί είναι και δικά της, όσο και αν περιφρόνησε την μελέτη τους σε σχέση με την ελληνική οικονομία. Αντιθέτως, με μια σειρά από πράξεις και παραλείψεις, δηλώσεις εξωτερικής και κυρίως εσωτερικής κατανάλωσης (αλλά ως θυμίσουμε για άλλη μια φορά ότι και αυτές οι τελευταίες «ακούγονται» παντού εξίσου καλά με τις πρώτες...) έδειξε να ταλαντεύεται και τελικά κατέληξε στο να δώσει την εικόνα ότι σχεδόν «μετάνοισε» και ευχόταν πια την ακύρωση της συμφωνίας, και μάλιστα διατηρώντας εν ισχύ την δέσμευση των άλλων εταίρων για την Κύπρο. Πολύ ωραίο βέβαια για να είναι αληθινό, ωστόσο επιδιώχθηκε. Και μάλιστα σε πλήρη αρμονία με την αξιωματική αντιπολίτευση, της οποίας ο αρχηγός χωρίς καμιά συνεννόηση με τους ευρωβουλευτές του (αφού μάλιστα αρνήθηκε επανειλημμένα να τους δεχθεί) ανακοίνωσε προκαταβολικά για λογαριασμό τους ότι η ψήφος τους στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο θα ήταν αρνητική, υπονοώντας παράλληλα ότι η ενδεχόμενη (ή βέβαιη...) μη-αρνητική, ψήφος ευρωβουλευτών του κυβερνώντος κόμματος θα ήταν απόδειξη του «ενδοτισμού» για τον οποίον το κόμμα αυτό κατηγορούνταν από διάφορες πλευρές, ιδίως εκείνες που αναζητούσαν στην «τουρκοφαγία» υποκατάστατο της ξεθωιασμένης «μακεδονομαχίας» της οποίας είχαν επιτυχώς ηγηθεί σε προηγούμενη φάση. Η στάση αυτή της αξιωματικής αντιπολίτευσης, σε σημαντική απόκλιση από τα όσα υποστήριζε παλιότε-

ρα, άρκεσε για να προσδιοριστεί και η στάση της κυβερνητικής πλειοψηφίας. Απόπειρες που έγιναν για διακομματική συνεννόηση ώστε το θέμα να αποχωριστεί από τις ανάγκες της εσωτερικής πολιτικής διαμάχης ήταν έτσι καταδικασμένες σε αποτυχία. Και φτάσαμε σε μια σχεδόν ομόφωνη αρνητική ψήφο των Ελλήνων ευρωβουλευτών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενώ παράλληλα όχι λίγοι συνάδελφοι, και όχι μόνο από ένα κόμμα, δημόσια ή ιδιωτικά εξέφραζαν τουλάχιστον τις αμφιβολίες τους για την ορθότητα αυτής της στάσης στη συγκεκριμένη πολιτική συγκυρία που είχε διαμορφωθεί μετά από την εξέλιξη των θέσεων περίπου όλων των πολιτικών δυνάμεων στο Ε.Κ., και την οποία προφανώς και δεν είχε μεγάλη αξία να «καταγγέλει» κανείς γενικώς. (Δεν αντέχω στον πειρασμό να μην σημειώσω ότι η αρνητική ψήφος των «πρασίνων», την οποία πολλοί επικαλούνται, δικαιολογήθηκε από τους ίδιους στη βάση ότι η συμφωνία αποκλείει στην ουσία την επιβαλλόμενη κατά τους πράσινους ένταξη της Τουρκίας ως πλήρους μέλους στην Ε.Ε. ...)

Αναφέρομαι σε μια ξεχασμένη(!) πια ιστορία της οποίας οι λεπτομέρειες και οι αποχρώσεις θάφτηκαν κάτω από τα μετέπειτα γεγονότα και το επεισόδιο των βραχονησίδων, την εδαφική διεκδίκηση από την μεριά της Τουρκίας, έστω και αν αυτή απέβη τελικά σε σημαντικό πολιτικό λάθος της, μια και στο σύνολο σχεδόν της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης θεωρήθηκε ως εδαφική διεκδίκηση που παραβιάζει ένα από τα ισχυρότερα «ταμπού» της μεταπολεμικής Ευρώπης. Ισχυρίζομαι ωστόσο ότι και κάτω από τις νέες συνθήκες, τα ίδια προβλήματα ανάλυσης και προοπτικής παραμένουν: τα ίδια διλήμματα υποβόσκουν κάτω από την επιφάνεια των κατά καιρούς εξαγγελιομένων «πάγων» θέσεων της εξωτερικής ή εθνικής μας πολιτικής. Η πολιτική της νέας κυβέρνησης Σημίτη μετά από την τελευταία κρίση στο Αιγαίο κλόνισε βέβαια, εulόγως και ορθώς, πολλά από τα αυτονόητα της πάγιας περιπλάνησής μας στο εξελισσόμενο διεθνές πεδίο. Ωστόσο και τώρα ακόμη δεν έχουμε πραγματικό και ενσυνείδητο επαναπροσδιορισμό, δεν έχουμε δη-

μόσια υποστήριξη των όσων (νέων ή διαφορετικών) η πολιτική πρακτική υπονοεί. Βέβαια, έχουμε κάποιες ορθές μεν αλλά πολύ γενικές διατυπώσεις που εξάλλου σχεδόν οι πάντες στην κεντρική πολιτική σκηνή υποστηρίζουν με διαφορετικό τονισμό, αλλά και χωρίς την εξαγωγή και εκτίμηση των συνεπειών τους.

Οι πάντες περίπου συμφωνούν ότι η πολιτική της χώρας πρέπει να εγγράφεται στον ευρωπαϊκό της προσανατολισμό και επομένως στο σύνολο της ευρωπαϊκής πολιτικής με όλα τα στοιχεία της αντιφατικότητας της. Ναι, αλλά τότε πώς εξηγείται η έκπληξη των πάντων μπροστά στη διαπίστωση ότι στην πολιτική αυτή δρουν... συμφέροντα, οικονομικά και άλλα; Η Ελλάδα άραγε δεν έχει; Και υπάρχει άλλος τρόπος για να τα προωθήσει έξω από την διαπλοκή τους με τα υπόλοιπα; Και μπορεί να γίνει αυτή η διαπλοκή χωρίς συνεχή διαπραγμάτευση και συναλλαγή μέσα στο θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο που διαμορφώνεται στην πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, της οποίας μάλιστα διεκδικούμε να είμαστε ένθερμοι συντελεστές; Κι όμως συχνότατα η ελληνική πολιτική φαίνεται να διαμορφώνεται με την αντίληψη ότι αρκεί να δηλώσεις τα δικά σου και να καταγγείλεις τα των άλλων σαν να βρισκόταν απέναντι τους σε θέση «τρίτου» θεατή ή και κριτή! Καμιά φορά αυτή η συμπεριφορά εκτονώνει, ιδίως στα ΜΜΕ... Ποτέ δεν αποδίδει.

Γιατί είναι «κακό» οι λοιποί εταίροι να επιδιώκουν οικονομικά και άλλα ωφέλη στην Τουρκία; Είναι η Τουρκία μια ασήμαντη οικονομία, μια δευτερεύουσα και μακρινή χώρα χωρίς ρόλο στις εξελίξεις και τις σχέσεις μας με τον άμεσο και ευρύτερο περίγυρο, όπως πολλές «περιφερειακές» (δηλαδή αδύναμες και γι' αυτό αγανακτισμένες) αναλύσεις «μας» υπονοούν; Είναι αποδεξιμένο ότι το οικονομικό και πολιτικό άνοιγμα προς την Τουρκία δεν μπορεί να γίνει αλλιώς παρά μόνο εις βάρος της Ελλάδας; Είναι αυταπόδεικτο το αντίστροφο; Είναι δεδομένο ότι η Ελλάδα δεν έχει απολύτως τίποτε να κερδίσει από αυτήν την κίνηση; Δεν είναι πάντως αυτή η γνώμη των αντικειμενικών παρατηρητών και αναλυτών, παντός πολιτικού χρώματος, εντός

και εκτός Ελλάδας, ούτε των επιχειρηματιών, ούτε καν των Ελλήνων (αρχές ή απλοί πολίτες) της «πρώτης γραμμής», π.χ. στο Αιγαίο. Σε μίαν εποχή όπου αναδεικνύεται όλο και περισσότερο η οικονομική διπλωματία, κάτι τέτοιο εξάλλου θα ήταν παράδοξο, έστω κι αν δεν το έχουν εκόμη εμπειδώσει οι κυρίαρχες αντιλήψεις στην ελληνική πολιτική. Και δεν εννοώ την απλοϊκή, για αυτό και εύκολα αποδεκτή, αντίληψη μιας κάποιας μυθικής «διδασκαλίας», που αποκλείει έστω και χωρίς να το λέει την αμοιβαιότητα και την διαπλοκή σε όλες τις σφαίρες της οικονομικής δραστηριότητας. Φυσικά το ερώτημα αυτό συνεπιφέρει εκείνο της εξομάλυνσης των σχέσεων ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Τουρκία στο επίπεδο των γεωπολιτικών σχέσεων. Είναι προφανές ότι ένα κλίμα συννοριακών και εδαφικών αμφισβητήσεων κάθε είδους ακυρώνει τις ευεργετικές επιδράσεις των (μη-στρατιωτικών) πρωτοβουλιών και αλληλεπιδράσεων. Υπάρχει, ωστόσο, το ερώτημα αν τα σχετικά ζητήματα είναι καταδικασμένα να λυθούν με την στρατιωτική αντιπαράθεση. Αν ναι, τότε η λογική συνέπεια είναι η σχετική προετοιμασία και η «επιλογή Ισραήλ» που είναι του συρμού τώρα τελευταία, με όλα τα συμπαράμαρτούντα που επιμελώς μένουν εκτός συζήτησης. Αν όχι, τότε εκκρεμεί η ακριβής εκτίμηση του βάρους και της σημασίας τους και η επιδίωξη λύσεων «μέσω της διπλωματίας και της πολιτικής, μέσω της υπέρβασής τους σε γενικότερα πλαίσια συμμαχιών και ρυθμίσεων. Σε αυτήν την περίπτωση-λύση, στα ζητήματα αυτά δεν είναι το απόλυτο προαπαιτούμενο για όλα τα υπόλοιπα, μπορεί υπό ορισμένες όρους να είναι συνεπαγόμενο. Και με αυτήν την έννοια, πάντοτε σε αυτήν την εκδοχή, είναι περιορισμένης αξίας η άρνηση διαλόγου ανάμεσα στα δύο μέρη με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, πολλώ μάλλον που η άρνηση αυτή στην νέα εποχή συναντά πλήρη έλλειψη κατανόησης από τους πάντες, και εν πάση περιπτώσει απ' όλους εκείνους από τους οποίους απαιτούμε συμπαράσταση. Δεν πρόκειται ασφαλώς για απλή υπόθεση, πάντως οι πρώτες αντιδράσεις στην νέα προσέγγιση που διαφαίνεται στην πολιτική της κυβέρνησης Σημίτη είναι ενθαρ-

ρυντικές για αυτήν την εκδοχή του μέλλοντος των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Είναι δε ενθαρρυντικές γιατί αναγνωρίζουν κοινά σημεία αναφοράς σε μια στρατηγική και σε μια προοπτική που είναι η επιδίωξη να σταθεροποιηθεί ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Τουρκίας, η εξέλιξή της σε «μια χώρα σαν τις άλλες» που ξεκίνησε από τον πρώτο σχεδόν βίαιο εκσυγχρονισμό του Ατατούρκ και περνά από στάδια ταλάντευσης και ιστορικού δισταγμού εδώ και πολλά χρόνια. Σε αυτήν την προοπτική εγγράφεται η εξομάλυνση των σχέσεων, η συμμόρφωση με το θεσμικό και πολιτικό κεκτημένο της μεταπολεμικής Ευρώπης, η σύγκλιση σε μεγάλες γεωπολιτικές και αναπτυξιακές επιλογές που ασφαλώς δεν είναι ούτε αυτονόητες ούτε εύκολες. Καλούμεθα λοιπόν όλοι, και εμείς και οι λοιποί εταίροι, να δράσουμε σε ένα ιδιαίτερα εύθραστο σύνολο σχέσεων, και έχουν όλοι επίγνωση αυτής της εκτίμησης, άλλο αν σε αυτήν τη μεριά της Ένωσης δεν τα πολυπροσέχουμε κάτι τέτοια. «Προτιμάμε» για την ώρα να αναδεικνύουμε τις δυσκολίες του εγχειρήματος παρά να αξιοποιούμε τις δυνατότητες που ανοίγονται στην νέα κατάσταση. Η ανατροπή αυτών των προτεραιοτήτων επείγει, και όχι μόνο σε σχέση με τις ευρωτουρκικές προοπτικές: η υφή των προβλημάτων που δεν έχουμε λύσει αφορά την συνολική αντίληψή μας για την θέση της χώρας στην Ευρώπη και στον κόσμο.

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ Ο ΤΟΥΡΚΟΣ ΣΤΑ ΜΑΤΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ ΕΛΛΗΝΑ ΣΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΧΘΕΣ

του Κώστα Μ. Σταματόπουλου

ΠΟΛΛΟΙ έχουν την τάση να θεωρούν πως σε πολλά θέματα ανέκαθεν ίσχυε αυτό που σήμερα ισχύει. Συχνά μάλιστα περιλαμβάνουν στην άποψή τους αυτή, θεωρώντας τες ως σταθερές, τις σχέσεις μεταξύ των λαών, φιλικές, εχθρικές ή αδιάφορες. «Με τον Σέρβο ήμασταν πάντοτε φίλοι» ή «με τον Τούρκο ήμασταν και θα είμαστε πάντοτε εχθροί» αποφαινόμεθα, χωρίς να διατη-

ρούμε ίχνος αμφιβολίας. Στο παρόν σχόλιο θα επιχειρήσω επί τροχάδην να παρουσιάσω τις μικρότερες ή μεγαλύτερες μεταλλάξεις που εχρωμάτισαν και επηρέασαν τον τρόπο που ο Έλληνας, ο μέσος πάντοτε Έλληνας, έβλεπε τον Τούρκο και την Τουρκία, με χρονική αφετηρία τα μέσα του τρίτου τετάρτου του 19ου αιώνα, όταν δηλαδή το ελληνικό κράτος αποτελούσε προ πολλού πραγματικότητα, κι όταν οι γενεές που είχαν γνωρίσει είτε την προεπαναστατική πραγματικότητα είτε τις αγριότητες της περιόδου του εθνεγερτικού αγώνα, είχαν ήδη εγκαταλείψει, ή εγκατέλειπαν την ζωή. Θα καταλήξω στο σήμερα, υποδεικνύοντας ορισμένες σκέψεις για το πώς η νυν ισχύουσα εικόνα θα μπορούσε εκ νέου να μεταβληθεί. Να μεταβληθεί επί τα βελτίω.

Ας πούμε αμέσως πως από τα τέλη της δεκαετίας του 1860 κι έως τα μέσα της δεκαετίας του 1950 ο μέσος Έλληνας θεωρούσε ως κύριον εχθρό του ελληνισμού τον Σλάβο γενικότερα, ειδικότερα δε τον Βούλγαρο, από τον οποίον εκινδύνευσαν να χαθούν είτε προ είτε μετά την απελευθέρωσή τους εδάφη ελληνικά, ο πληθυσμός των οποίων κατ' επανάληψιν δοκιμάσθηκε σκληρά από τον βόρειο ομόθρησκο γείτονα, γνωρίζοντας κατοχή, λεηλασίες και σφαγές.

Οι σχέσεις του Έλληνα με τον Τούρκο, εκείνη την εποχή, υπήρξαν διαφορετικές, αν μη τι άλλο περισσότερο πολύπλοκες κι από μόνο το γεγονός ότι η Τουρκία, ως μέγας πλέον ασθενής, είχε από μακρού χάσει την επιθετικότητά της, συναίσθημα που τώρα πια υποκινούσε τις «Μεγάλες Ιδέες» των βαλκανικών λαών. Ο Τούρκος ήταν βέβαια ο αλλόθρησκος κατακτητής. Η κατοχή του όμως, προϊόντος του 19ου αιώνα, αφ' ενός μεν εφαινότο στα μάτια των Βαλκανίων χριστιανών εγγύς του τέλους της, και αφ' ετέρου δεν ήταν πλέον δυσβάστακτη, καθ' ότι από τα 1830 με 1840 και εξής η Οθωμανική Αυτοκρατορία, εκτιμώντας πως έτσι μόνον θα επεβίωνε, είχε εισέλθει στον δρόμο του εκσυγχρονισμού και των μεταρρυθμίσεων, ήτοι του εκδυτικισμού, ο οποίος μέσα από την κατάργηση της ισχύος του μουσουλμανικού νόμου ως θεμελιακής καταστατικής κρατικής αρχής, μοιραίως οδηγούσε στην σταδιακή εξίσωση όλων των υπηκόων

του σουλτάνου μεταξύ τους, ανεξαρτήτως θρησκείας και εθνικής ή φυλετικής καταγωγής. Έτεινε δηλαδή προς την πραγμάτωση ενός καθεστώτος πλήρους ισοπολιτείας, το οποίο όμως, παρά τα πολλά και θετικά βήματα που έγιναν, παρέμεινε εις ό,τι αφορά τα μη μουσουλμανικά μιλλέτια – για λόγους δε για τους οποίους η Υψηλή Πύλη δεν ευθύνεται αποκλειστικώς – άπιαστο όνειρο. Η οθωμανική εξουσία εν τούτοις επέτρεπε άνετα στους Έλληνες βιοπαλαιστές, τόσο στους γηγενείς όσο και σε εκείνους που μαζικώς συνέρρεαν στην επικράτεια του σουλτάνου από το ελλαδικό βασίλειο, να αποκατασταθούν και να ευημερήσουν. Οι δε περισσότεροι Έλληνες, παρά την Μεγάλη Ιδέα που ήταν ένα είδος πάγκοινης πίστεως χωρίς άμεση εφαρμογή, ηρκούντο προς το παρόν σε αυτό. Και διότι η επιθυμία της οικονομικής αποκατάστασης προηγείται πάσης άλλης σε έναν λαό υλικώς στερημένο, φύσει δε εμπορικό και πολυμήχανο, και διότι είχαν από αιώνων μάθει να ζουν, υπό την σκέπη της εκκλησίας του γένους των, οργανωμένοι σε κοινότητες, ως εν διασπορά, στους κόλπους ενός ευρύτερου, σχετικώς δε ανεξίτητου κράτους, του οποίου ο κυρίαρχος χαρακτήρας ήταν μουσουλμανικός. Τούτο δε για την ρωμηοσύνη εσήμαινε πως α) η συμμετοχή της στην οθωμανική κρατική διοίκηση θα παρέμενε επί μακρόν ακόμη περιθωριακή, και β) πως η ανώτατη τάξη, εκείνη των στρατιωτικών και των αξιωματούχων θα ήταν, πλην εξαιρέσεων οφειλομένων στην ευμετάβλητη σουλτανική εύνοια, στα χέρια των μουσουλμάνων.

Όπως και να είχαν στην λεπτομέρειά τους τα πράγματα, το γεγονός ήταν πως οι Έλληνες από την δεκαετία 1830 με 1840 κι έως την εδραίωση του καθεστώτος των Νεοτούρκων (1910), έζησαν εν αρμονία με τους Τούρκους, εξαιρέσει του βραχυτάτου επεισοδίου του πολέμου του 1897, του χρονίου, περιορισμένου ωστόσο γεωγραφικώς, κρητικού ζητήματος, και στιγμιαίων, σημειωτικών σχεδόν, εξεγέρσεων στην ορεινή κυρίως Θεσσαλία και Μακεδονία, κάθε φορά που το Ανατολικό Ζήτημα απασχολούσε τις Μεγάλες Δυνάμεις. Στην επί τρεις και πλέον γενεές εξομάλυνση των ελ-